

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՌԻՍԿԵՐԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՍՈՑԻԱԼ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՆՈՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Կոռուպցիան (*corruptio*) լատիներեն բառ է, որը նշանակում է այլասերում, քայքայում, կաշառում, փչացում՝ բարբերի, սովորույթների վատացում, մարդկային լավագույն հատկանիշների արժեզրկում: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գրականության մեջ կոռուպցիայի համար գոյություն չունի միասնական կանոնական սահմանում: Այդ կատեգորիան կարող է ունենալ ֆիզիկական իմաստ, ինչպես «որևէ բանի քայքայում կամ փչացում, հատկապես մասնատման կամ տարրերի քայքայման ճանապարհով, որն ուղեկցվում է փտումով...»¹, կամ բարոյական իմաստ, ինչպես «փչացում կամ բարոյական անկում... հանրային պարտականությունների կատարման հանցավոր խեղաթյուրում՝ կաշառառության կամ լավ վերաբերմունքի միջոցով»²:

Կոռուպցիան, ունի պատճառների ու հետևանքների լայն շրջանակ, ուստի և պահանջում է բազմակողմանի մոտեցում: Այս առումով, կոռուպցիայի սահմանումները կամ շատ նեղ են, կամ շատ լայն: Ըստ Օքսֆորդի ընդարձակ բառարանի՝ կոռուպցիա նշանակում «պետական պարտականությունների կատարման ժամանակ կաշառքի և հովանավորչության միջոցով ամբողջականության ազնվության խեղաթյուրում և քայքայում»³: «Թրանսփարենսի ինթերնեշնլ» միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպության կողմից կոռուպցիան սահմանվում է այսպես. «Կոռուպցիան վստահված իշխանության չարաշահումն է՝ անձնական շահ ստանալու նպատակով»⁴: Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն ռազմավարության ծրագրում կոռուպցիան սահմանվում է որպես. «անձնական կամ այլ շահադիտական նպատակով տարբեր ձևերով արտահայտված (գործողությամբ կամ անգործությամբ) ի պաշտոնե տրված իշխանական լիազորությունների չարաշահում»⁵:

Կոռուպցիայի հիմնական պատճառը մարդկային եսասիրությունն է և ազահությունը, և հետևաբար այն չի համարվում վարքի բացառիկ կամ հիվանդագին ձև, քանի որ մեզանից յուրաքանչյուրն էլ ունի դրան հակվածության ռիսկ: Կոռումպացված վարքագծի գայթակղությունը մեծանում է սպառողական պահանջների աճի հետ, երբ սեփական բարեկեցության ձգտումն ավելի է կարևորվում, քան հասարակության բարեկեցությունը, որը գրեթե մոռացության է մատնվում: Դրա հետևանքով քաղաքական գործիչներն ու քաղաքացիական ծառայողներն անձնական բարեկեցության համար սկսում են չարաշահել սեփական պաշտոնը:

Կոռուպցիան, որպես կանոն փոխկապակցում են պետական ապարատում

¹ www.ahdictionary.com.

² www.onelook.com.

³ www.oxforddictionaries.com.

⁴ Transparency international, [///www.transparency.org/glossary](http://www.transparency.org/glossary).

⁵ Anti-Corruption strategy of the Republic of Armenia, Yervan, 2015.

աշխատող չինովնիկների անբարեխիղճ գործունեության հետ: Կոռուպցիան հանցագործություն է, որով պետական կառավարման գործառույթներով օժտված պաշտոնատար անձը պաշտոնական դիրքը, իրավունքներն ու հնարավորություններն օգտագործում է շահադիտական նպատակներով՝ առաջնորդվելով անձնական կամ խմբային շահերով: Դա հասարակական իշխանության չարաշահումն է, որը վնասում է անհատի, հասարակության, պետության շահերին և ի վերջո կազմալուծում իշխանությունը:

Մակայն կոռուպցիոն երևույթներ կարող են արձանագրվել ոչ միայն պետական, այլև սեփական ձեռնարկատիրական ոլորտում: Այսպես, եթե մասնավոր հիվանդանացում գործավար ադմինիստրատորը կաշառք է վերցնում հիվանդից, վիրահատության հերթը առաջ գցելու համար, կամ մասնավոր բուհում դասախոսը ուսանողից նվեր է պահանջում բարձր գնահատականի համար, ապա այս դեպքերում միանշանակ կոռուպցիա է արձանագրվում:

«Պետական կոռուպցիայի» պարագայում կողմերից մեկը արդեն պետական ծառայության աշխատակից է, կամ կատարում է իշխանության կողմից որոշակի պատվիրակված լիազորություններ, կամ որեւէ այլ կերպ: «Պետական կոռուպցիան» գոյություն է ունենում, քանի որ չինովնիկը անարդար ճանապարհով տնօրինում է իրեն չպատկանող ռեսուրսներ՝ որոշակի որոշումների կայացման կամ մերժման միջոցով: Որոշ ռեսուրսներ կարող են ներառել բյուջետային միջոցներ, պետական կամ համայնքային սեփականություն, պետպատվերներ կամ նպաստներ, և այլն:

Երկրի սահմանադրությամբ, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված նպատակների հիման պետական ապարատում վարչական աշխատողը պարտավոր է որոշումներ կայացնել ոչ միայն օրինականության դաշտում, այլև հասարակության կողմից հավանության արժանացող մշակութային և բարոյական նորմերի հիման վրա:

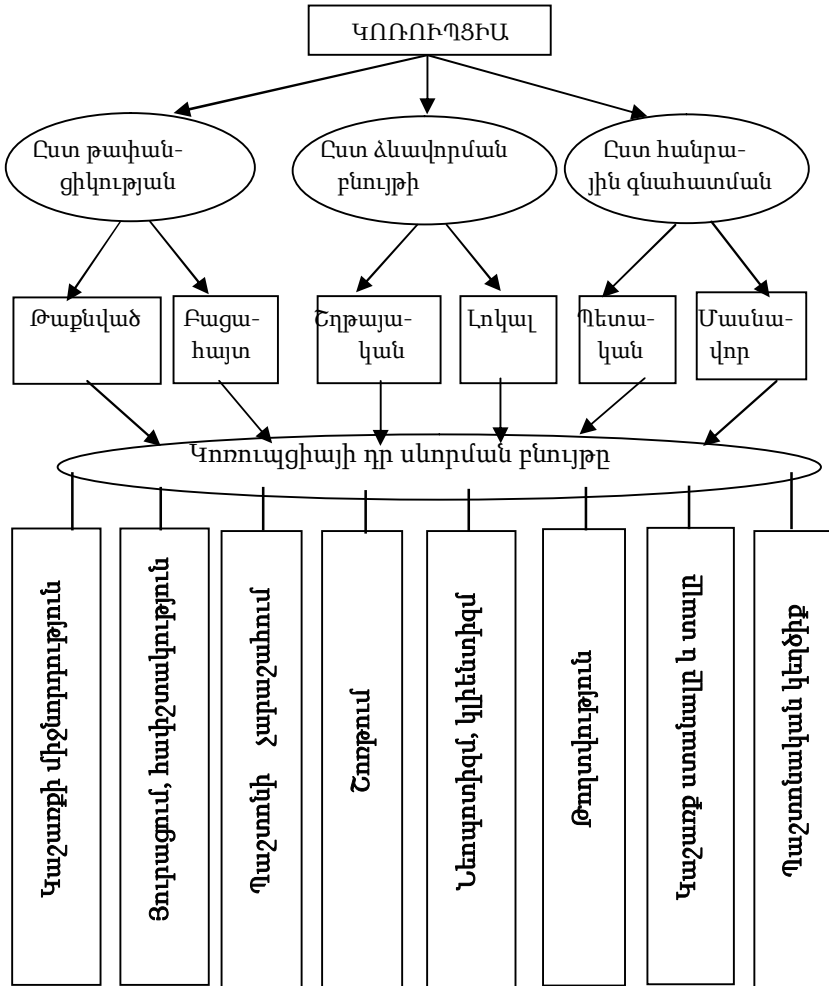
Մարդկանց վարքագիծը, ինչպես հայտնի է, կարգավորվում է ինչպես իրավական, այնպես էլ բարոյական նորմերով: Բարոյականությունը կարգավորում է մարդկանց հարաբերությունները համոզմունքների, արժեքների միջոցով և հիմնվում է հասարակական կարծիքի վրա: Իրավական նորմերը արտահայտվում են օրենքներում և պարտադիր են բոլորի համար: Եթե իրավական նորմերը հենվում են ուժի հեղինակության վրա, ապա բարոյական կանոնները հենվում են հեղինակության ուժի վրա:

Կոռուպցիան սկսվում է այն ժամանակ, երբ վերոնշյալ նպատակները փոխարինվում են պաշտոնատար անձի շահադիտական հետաքրքրություններով, որն ամրագրված է կոնկրետ գործողություններով: Այս պայմանը բավարար է, որպեսզի երեւոյթը բնութագրել՝ շահադիտական նպատակներով ծառայողական դիրքի չարաշահում: Բացի այդ, շատ հազվադեպ է, որ պաշտոնյան կարող է ապօրինի օգտվել իր պաշտոնական դիրքից, գործելով մեկուսացման մեջ, առանց ուրիշների ընդգրկելու իր ապօրինի գործունեության մեջ:

Գծապատկեր 1.1-ով ներկայացնենք, կոռուպցիայի դրսևորման առաջարկվող խնրավորումները:

Կոռուպցիոն հանցագործությունները բացահայտելիս հաճախ պարզ է դառնում, որ մի ամբողջ խումբ պաշտոնատար անձինք, կոլեկտիվ շահ են հետապնդել օրենքների կանոնակարգերի խախտումներով: Երբ պաշտոնյան պարտավոր է օրենքով որոշակի որոշում կայացնել որեւէ անձի համար (օրինակ, որեւէ տե-

սակի բիզնեսի լիցենզիայի տրամադրում) ստեղծում է դրա համար արհեստական անօրինական խոչընդոտներ է, նա դրանով իր հաճախորդին դրդում է կաշառք տալ, որը հաճախ է տեղի է ունենում: Այս իրավիճակը նույնպես մոտ է կոռուպցիայի ավանդական հասկացությանը, քանի որ այն փողկապակցված է կաշառք տալու եւ վերցնելու հետ:

Գծապատկեր 1. Կոռուպցիայի դր ստորման բնույթի առաջարկվող խմբավորումները՝ ըստ բնույթի և ուղղությունների⁶

Հիմնականում ընդունված է համարել, որ կոռուպցիան թաքնված երևույթ է և նրա շուրջ գործարքները գաղտնի են արվում հասարակությունից: Մակայն մենք այդ կարծիքին չենք, քանի որ համարում ենք, որ մեր աչքի առաջ տեղի են ունենում գործարքներ, որոնք առաջին հայացքից կոռուպցիոն տարրեր չեն պարունակում, սակայն ի վերջո համարվում են կոռուպցիա: Այսպես, հանրահրչակ մի շարք գվարչանքի այգիներում, որտեղ աստրակցիոններից օգտվելիս հսկայական հերթեր են գոյանում (երբեմն մինչև 2 ժամ տևողությամբ), բացահայտ, այգու տնօրինության կողմից վաչառվում են «արագ մուտքի» տոմսեր: Այս պարագայում, այգու վճարունակ այցելուները հավելավճարով գնելով այդ տոմսերը,

⁶ Կազմված է հեղինակի կողմից:

շրջանցում են հերթը և անարգել օգտվում ատրակցիոնի ծառայություններից: Այս երևույթը մենք համարում ենք բացահայտ կոռուպցիա, քանի որ հավելավճարի ճանապարհով ոտնահարվում են հանրային շահերը և խախտվում է այգու այցելուների իրավահավասարությունը:

Ներկայացնենք բացահայտ կոռուպցիայի մեկ այլ օրինակ, երբ արդեն իրավահավասարություն է խախտվում ոչ թե հասարակության լայն շրջանակներում, այլ ընտանիքի անդամների միջև: Այսպես, ընտանիքն ուներ երեք անդամ՝ հայրը, մայրը և որդին: Նրանք առաջնորդվում էին որոշակի պայմանավորվածությամբ: Օրինակ՝ հերթով լվանում էին ավսենները, իսկ տղային երեկոյան չէր թույլատրվում հեռուստացույց դիտել: Իհարկե, ոչ ոք չէր սիրում լվանալ ավսենները, և ամենից շատ՝ հայրը: Մի անգամ, երբ մայրը տանը չէր, և հոր՝ ավսենները լվանալու հերթն էր, տղան ասում է. «Եթե ես քո փոխարեն լվանամ ավսենները, թույլ կտա՞ս ֆիլմ դիտել»: Հայրը համաձայնում է⁷:

Այսպիսով, մեր կողմից առաջարկվում է կոռուպցիային սահմանել որպես «արատավոր երևույթ, որի արդյունքում անձնական կամ խմբային նյութական, ունան ոչ նյութական շահ ստանալու նպատակով բարոյական և իրավական նորմերի շրջանցմամբ խախտվում է ազգաբնակչության իրավահավասարությունը և լուրջ խոչընդոտներ են առաջանում հասարակության սոցիալ-տնտեսական զարգացման համար»:

Չնայած որ կոռուպցիոն ռիսկերի առկայությունը տարբեր երկրներում և տարբեր ժամանակաշրջաններում ունեն ձևավորման տարաբնույթ պատճառներ, սակայն հիմնականում այդ ռիսկերի ընդլայնմանը նպաստում են.

1. իրավագիտակցության և բարոյագիտակցության ցածր մակարդակը,
2. քաղաքացիների պասիվ մասնակցությունը հակակոռուպցիոն գործունեությանը,
3. ոչ հստակ և անընդհատ փոփոխվող օրենսդրությունը
4. անվստահությունը իրավապահների նկատմամբ
5. անպատժելիության մթնոլորտը,
6. ցածր աշխատավարձը և սոցիալական լարվածությունը,
7. գործազրկությունը
8. հանրային կառավարման և բիզնեսի սերտաձուլը,
9. երկարատև պաշտոնավարումը և այլն:

Թեև կոռուպցիայի դեմ պայքարը տարիներ շարունակ եղել է Հայաստանի իշխանությունների առաջնահերթություններից մեկը, այդուամենայնիվ այն մնում է դեռ կարևոր խնդիր, և խիստ անհրաժեշտ է, որ այս ուղղությամբ բարեփոխումներն իրականացվեն առանց հապաղելու և վճռականությամբ: Եվրոպացի փորձագետները ուսումնասիրել են կոռուպցիոն ռիսկերը ՀՀ Ազգային ժողովում, դատարաններում ու դատախազությունում: Ներկայումս նրանք մտահոգություն էին հայտնում ՀՀ նախագահի ու իշխող կուսակցության գերիշխող դիրքի, իշխանության գերկենտրոնացվածության, քաղաքական ու տնտեսական մենաշնորհների և օրենքը ընտրողաբար կիրառելու վերաբերյալ⁸:

⁷ **Գյուրբուղայան Ա.**, Հասարակագիտություն: //Ս. Գյուրբուղայան, Կ. Հարությունյան, Տ. Թովմասյան, Երևան, Զանգակ հրատ., 2013, 144 էջ:

⁸ Corruption prevention in respect of members of parliament, judges and prosecutors. Evaluation report, Armenia, //GRECO Group, 2016.

Ազգային ժողովի մասով զեկույցը փաստում է. -«Տարիներ առաջ խորհրդարանում ընդունվեցին էթիկայի կանոններ, սակայն, դրանք դեռևս մշուշոտ են և անարդյունավետ, թեև ԳՐԵԿՈ խումբը շարունակաբար ընդգծել է, որ անհրաժեշտ է հստակ մեխանիզմ սահմանել խորհրդարանում շահերի բախումից խուսափելու, բիզնեսն ու օրենսդիր աշխատանքը տարանջատելու, նվիրատվություններն ու արտոնությունները կանխելու համար»:

Բանալի բառեր-կոռուպցիոն ռիսկերի կանխարգելում, թաքնված և բացահայտ կոռուպցիա, կոռուպցիայի դրդապատճառներ:

Նոնա Խաչատրյան, Կոռուպցիոն ռիսկերի կանխարգելման սոցիալ տնտեսական հիմնախնդիրները-Կոռուպցիան ձևավորվում է սոցիալ տնտեսական տարբեր դրդապատճառներով, ուստի և պահանջում է կոռուպցիոն ռիսկերի կանխարգելման տարբեր մոտեցումներ: Հատկապես արդյունավետ է դառնում կոռուպցիոն ռիսկերի ձևավորման կանխարգելման հանրային և մասնավոր գործիքակազմի համակցված տարբերակը:

Нонна Хачатрян, Социально экономические проблемы предотвращения коррупционных рисков-В статье рассматривается сущность коррупции и на этой основе анализируются социально-экономические мотивации коррупционных явлений. В частности, приводятся факторы проявления коррупционных рисков и способы их предотвращения. Представляется также авторское определение коррупции и группировка коррупционных рисков по разным направлениям.

Nonna Khachatryan, Socio-economic problems of prevention corruption risks-The article deals with the essence of corruption and on this basis the socio-economic motivations of corruption phenomena are analyzed. In particular, is presented the factors of corruption risks and ways of their prevention are given. There is also an author's definition of corruption and a grouping of corruption risks in different directions.